

TITANSKA BORBA POLOVA: LJUBAV, BOLEST I SMRT U ORKANSKIM VISOVIMA

Kroz sučeljene zaplete, roman Emili Bronte pripoveda o komplementarnim modelima ljubavi: jedan predočava infantilno-incestuoznu emociju Katarine i Hitklifa čija je snaga upravo proporcionalna njenoj nezrelosti, a drugi ljubav naredne generacije, proizašlu iz sazrevanja i samospoznaje. Prvi zaplet, u povišenom tonalitetu "buke i besa" i narativnom modusu ljubavne martirije, naglasak stavlja na opsesivno poistovećenje sa voljenom osobom u kome se različitosti naravi i interesa ne tolerišu; drugi, pak, opisuje put do ljubavi kroz prepoznavanje razlika. Pripovest Katarine i Hitklifa poseduje, po rečima Džojso Kerol Outs, elemente "bajkolike neumitnosti"¹ – njena fatalnost začeta je već u odluci uglednog jorkširskog zemljoposjednika Ernšoa da usvoji cigansko nahoče i nazove ga Hitklif po svom preminulom sinu prvencu, da bi usledio čitav niz nadrealnih neumitnosti: neumitnost borbe sila prirode i sila društva, neumitnost tragike u strasti dvoje ljudi, ali i neumitnost rasta i sazrevanja, uspostavljanja sklada između prirode i društva, muškarca i žene. "Ono što opstaje, u ime čovečanstva, nije divlja i narcisoidna ljubav Katarine i Hitklifa (koji se identifikuju jedno sa drugim, više kao fatalni blizanci nego kao individualne ličnosti), nego lakša i u svemu mnogo verodostojnija ljubav druge Katarine i Haritona Ernšoa u kojoj ima više prijateljstva", smatra Džojso Kerol Outs, zaključujući da smo "imaginativnu dijalektiku" Emili Bronte sve vreme pogrešno čitali.

Snažna strast Katarine i Hitklifa opisivana je kao kobna gotska romana, kao incest, kao borba među silama prirode, kao monomanijačko idolopoklonstvo koje se pretvara u ludilo. To je strast ljubavnika koji odbijaju da odrastu i prevaziđu detinju fantaziju o integritetu i želju da se sve ima odmah. Ta infantilnost diktira koliko monumentalnost likova, toliko i njihove nedostatnosti: Hitklifu takva ljubav ostavlja samo prostor demonske mržnje prema ostatku sveta, a Katarini oholo samoljublje. Njih dvoje su jedno biće, jedno drugom ceo svet, a duboka ljubav prema sebi i prema istom, ma kako nepokolebljiva i trajna, istovremeno je zloslutno stagnantna.

Ljubav naredne generacije više nije nekontrolisana erupcija strasti, nego proces prilagođavanja: veza Katarine mlađe i Haritona Ernšoa prolazi kroz razdoblja početnog neprijateljstva, opreznog zbližavanja, saosećanja, emotivne podrške, da bi se strast javila tek kao posledica prijateljske privrženosti. Finale *Orkanskih visova* jasno ukazuje da će njihov brak biti prvi u istoriji dveju porodica koji ne ishodi iz interesa, samozavaravanja ili nepromišljenosti. Katarina i Hariton prevazišli su egocentrizam svojih prethodnika: ona

¹ Joyce Carol Oates, *The Magnanimity of Wuthering Heights*, **The Profane Art**, 1983.

kroz nežnu privrženost ocu i stameno trpljenje s kojim je do smrti negovala mladića za kog je udata na silu, on kroz bezuslovnu odanost čoveku koji ga je lišio imetka i upropastio njegovu porodicu. Presudni dokaz zrelosti jedne realistične romanse koja je prerasla detinjstvo i njegove isključivosti predstavlja upravo Katarinino razumevanje za tu odanost.

A u isključivostima detinjstva zarobljeni su starija Katarina i Hitklif, što ne sprečava Bronteovu da do kraja romana pomiri poetičko i prozaično, metafizičko i fizičko. Vernost slikama fizičkog sveta bila je neophodna da bi se dočarale obe romantične ljubavi, i između njih je uspostavljena vešta dijalektika. Da li, pak, slična dijalektika postoji i u rodnim predstavama?

U svojoj knjizi *Žensko oboljenje* (The Female Malady, 1985), Ilajn Šovolter sugerise da je ludilo metaforički i simbolički predstavljano kao žensko svojstvo, i da je mentalna bolest "zamena" za pobunu. Želja za nezavisnošću i seksualnom slobodom dijagnostikovala se kao ludilo i kažnjavala izolacijom u sanatorijumu za umobolne. "Duševni slom nastupao bi kad se žene usprotive svojoj "prirodi", kad pokušaju da se takmiče sa muškarcima umesto da im služe, ili kad traže alternative ili čak dopune svojim materinskim ulogama. Kad se jednom pojavi, duševni poremećaj mogao je preći na sledeću žensku generaciju, ugrožavajući buduće majke. Svi darvinistički psihijatri slagali su se da je "veća sklonost majki da prenesu ludilo na svoju žensku decu" bila među glavnim uzrocima predominacije žena među pacijentima azila za umobolne".² Bolest i smrt Katarine Ernšo primer su pobune zbog ukidanja slobode, nezavisnosti i mogućnosti izbora. Edgar Linton i Hitklif simbolizuju ne samo sukobljene životne solucije, nego i dve slike maskuliniteta između kojih se Katarina koleba.

Ona bi želela sintezu dva modela, i Edgara Lintona kao oličjenje urođene otmenosti i odmerenosti, i Hitklifovu snagu instinkta i želje. Njih dvojica nisu samo dva modela ličnosti i dva tipa emocije, nego i dva lica prirode: Katarina svoju ljubav prema Edgaru definiše kao "lišće u šumi", koju će "vreme promeniti", dok je ljubav prema Hitklifu nalik "večnim stenama", i tako odraz nepromenljivosti prirode. Međutim, komplementarnost moguća u prirodi nemoguća je u socijalno etabliranim emotivnim odnosima.

Katarinin konflikt, njena nesposobnost da se odrekne fantazije o integritetu, pretvara se u tragediju. Strast prema Hitklifu, čoveku bez imena, imetka i humanosti snažna je koliko opčinjenost Edgarom Lintonom, simbolom otmenosti, tradicije i nasleđenih vrednosti. Čini se da Bronteova smatra kako bi Katarinin opstanak bio moguć samo u bigamiji, što otkrivamo kad Neli Din Hitklifov i Edgarov pramen kose zajedno stavi u medaljon koji pokojnica odnosi sa sobom u grob. Neli je autorkin glasnogovornik čiji je manje vidljiv ali veoma važan zadatak da čitaocu otkrije realnost emocije koja se opire društvenom i običajnom pravu. Njenim prividno romantičnim i dobrodušnim gestom legalizuje se neostvarivi emotivni odnos posthumne bigamije.

Bronteova sve svoje junakinje predstavlja kao policentrična bića koja kontradiktornost ne čini nehumanim: tako Neli Din gaji pomešana osećanja vernosti i podozrivosti prema svojoj gospodarici, a uvek trezveno komentariše ekstremne situacije; Izabela se udaje za čoveka koji je njena sušta suprotnost i strasno se predaje njihovoj uzajamnoj

² Elaine Showalter, *The Female Malady*, Virago Press, 1987, str. 123.

mržnji; mlada Katarina pokazuje u svom ponašanju kako neshvatljive amplitude oholosti i požrtvovanja, tako i gotovo neograničene mogućnosti psihološkog razvoja. Muški likovi su svedeni na dominantnu karakternu crtu – Hindli je ohol, Hitklif zadojen opsesivnom mržnjom, sluga Džozef je samoljubivi farisej. Edgar Linton tretiran je nešto suptilnije, budući da demonstrira žensku osetljivost, pa je i njegovo delanje predstavljeno kao spoj slabosti i odlučnosti. Edgar je za Katarinu i Hitklifa slika slabosti samo zato što je nesposoban za njihov emotivni paroksizam: međutim, njegova ljubav daleko je etičnija od njihove samožive uzajamne opsesije koja uništava sve ono što nije ona sama.

Katarinin brak sa Edgarom posledica je čežnje za identitetom do kog se stiže posredstvom klasne pripadnosti, društvenog statusa i institucionalne integracije – svega što se dobija u zamenu za slobodu. Otišavši iz Visova pošto je čuo da bi Katarinu unizilo da se uda za njega, Hitklif joj ostavlja prostor da ostvari socijalne ambicije i razrešava je obaveze na koegzistenciju dva sveta. To "oslobađanje od slobode" veoma je bolno, budući da nakon Edgarove prosidbe i Hitklifovog bekstva nastupa njena duža bolest o kojoj pripovedačica Neli Din govori vrlo šturo. Tri godine nakon oporavka Katarina se udaje za Edgara, i relativni duševni mir (praćen razdobljima natmurenosti i potištenosti) traje sve dok se Hitklif ne pojavi ponovo. Otvoren, fizički sukob Edgara i Hitklifa dovešće je do novog, ozbiljnijeg i dužeg, nastupa umne poremećenosti i smrti.

Katarinina bolest nije ni ludilo, ni hronična fizička slabost, ni depresija, ali ni detinji inat kakvim ga pogrešno predstavlja Neli Din. Njena duševna i fizička patnja zbog nemogućnosti koegzistencije praćena je tvrdoglavim gladovanjem koje dovodi do anoreksije – posmatrane u širem smislu kao emotivna i duhovna glad za slobodom. Zapaženo je da žene mučene ovom bolešću – koja je 1873. definisana kao klinički sindrom mladih žena i kao "nervoza stomaka" – ne žele da ozdrave, kao da su zadovoljne svojim fizičkim stanjem.³ Fizičko izglednjivanje "devojaka koje poste" (kako su anoreksičarke nazivane) predstavljalo je tihi, neartikulisani i nesvesni, protest zbog zanemarivanja osobenosti ženskog mentalnog i moralnog sklopa. Anoreksija, međutim, nije bila otvoren vid pobune: zapaženo je da veliki broj žena s takvim poremećajem u ishrani teži da na svim poljima ostvari viktorijanski ideal ženskosti. "Kroz rigidnu kontrolu svoje ishrane, anoreksičarka izražava strah od seksualne želje odraslog bića i oličava prenaplašen vid umrtvljujućeg života poslušne kćeri."⁴ Shodno tome, anoreksija podrazumeva koliko mazohizam, toliko i ukidanje polnih odlika. Kod Katarine se želja za samouništenjem javlja onda kad se pojavi kriza emotivnog izbora, a svest o sopstvenoj ženskosti javlja se samo kao socijalni impuls približavanja Lintonima: nakon pet nedelja koje je provela ležeći povređenu nogu u Traškros Grejndžu, dvanaestogodišnja "mala divljakuša" vraća se u Visove kao doterana mlada dama, a Hitklif se sakriva iza klupe "kad je ugledao tako blistavu, otmenu gospođicu umesto svog čupavog dvojnika" (OV, str. 50)⁵ U svakoj narednoj prilici kad Katarina bude igrala ulogu otmene gospođice, on će reagovati povlačenjem i odbijanjem, jer njeno sazrevanje i spoznaja sopstvene seksualnosti udaljavaju je od infantilne ljubavne

³ Šovolter, op. cit. str. 127.

⁴ Ibid, str. 129.

⁵ Svi citati iz romana dati su prema prevodu Živojina Simića (edicija "Reč i misao", Beograd, 1963).

strasti. Otud u Katarininom ludilu i elementi infantilne regresije: povratak u detinjstvo je povratak svom "čupavom dvojniku", slobodi od svih socijalnih i seksualnih stega. Morbidno zadovoljstvo sopstvenom bolešću i umiranjem takođe je deo simboličkog povratka u stanje izvan socijalno definisanih uloga – samo je to ovaj put smrt, izjednačena sa detinjstvom po mogućnosti bekstva i osvajanja slobode.

Nakon donošenja zakona iz 1823. koji je zabranio pokopavanje samoubica pored drumova, oni koji dignu ruku na sebe sahranjivani su na groblju, ali bez hrišćanskih rituala, između devet uveče i ponoći, a njihovu imovinu prisvajala bi engleska kruna. Pominjanje zakona i običaja važno je zbog nekoliko maskiranih samoubistava u **Orkanskim visovima**⁶, odnosno nejasnih okolnosti u kojima se okončava život Katarine i Hitklifa, i ne samo njih: kao uzrok smrti Katarinog brata Hindlija pominje se trovanje alkoholom, a Hitklif čak kaže da bi ga trebalo sahraniti "na raskrsnici, bez ikakvog obreda" (OV, str. 179). Hindli će ipak biti sahranjen po propisima, pošto dostojan obred omogućuje da Hitklif postane vlasnik Orkanskih visova, da pokojnikovo imanje pripadne njemu kao Hindlijevom poveriocu, a ne kralju, kao u slučaju samoubistva. Briga za zakon i imovinu prikazuje se kao odlika maskuliniteta, a žene ostaju nezaštićene, na milost i nemilost skrbnicima, kao što je to slučaj sa Katarininom ćerkom nakon smrti njenog muža Lintona.

Katarinina i Hitklifova agonija slične su u mnogo čemu: oboje gladovanjem i nespavanjem sebe dovode do fizičkog samouništenja, oboje intenzivno haluciniraju, oboje znaju da smrt ne predstavlja počinak nego početak tegobnog puta nemirne i nesmirene duše. Oboje odlaze sa ovog sveta nakon što ispune svoju misiju – ona rađanjem kćeri svet socijalne hijerarhije postavlja pred novi veliki izazov, on se osvetio svim svojim neprijateljima sa velikim zadovoljstvom i strašću. Hitklif nalaže Neli da bude sahranjen noću, bez sveštenika i ikakvog rituala, čime sebe deklarirše kao samoubicu. Nedugo po njegovoj sahrani, mali pastir tvrdi da je video duhove Hitklifa i Katarine, dakle dvoje samoubica. Zajedništvo se, tako, ostvaruje u zagrobnom svetu, gde socijalna hijerarhija i moralne zabrane ne dopiru.

Katarinina smrt nastupa kao indirektna posledica svesnog izazivanja umne i fizičke slabosti; ona je maskirano samoubistvo utoliko što ishodi iz njene odluke da sebe izloži uzbuđenjima koja ne može da izdrži. Njena mentalna bolest počinje kao emotivna uce- na, onog trenutka kad se Edgar prvi put otvoreno i odlučno suprotstavi njenim željama. Katarina namerava da Edgaru i Hitklifu "skrha srce tako što će skrhati svoje": njeno trodnevno gladovanje nakon svađe uzrokovane Hitklifovim udvaranjem Izabeli namereno je na izazivanje bola i kajanja kod njenog muža, ali se sa granice voljno izazvanog ludila ona više ne može vratiti.

Katarina umire na porođaju, i na taj način kao da konačno postiže koegzistenciju neodrživih izbora: kćer koja će nositi njeno ime i Edgarovo prezime spaja očinsko i majčinsko nasleđe bez napora. Suprotno postulatima viktorijanske medicine, po kojima je majka dvostruko verovatniji prenosilac ludila nego otac, Emili Bronte odlučuje da u finalu romana napravi oštar rez između nasleđenog i naučenog, te da mlađa Katarina bude simbolički konstrukt prihvaćenih – i prilagođenih – ženskih vrednosti.

⁶ Barbara T. Gates, **Victorian Suicide: Mad Crimes and Sad Histories**, Princeton University, 1988.

Konstatacija Dejvida Dejčiza da su **Orkanski visovi** "spoj realističke preciznosti pripovedanja i čudovišnih simboličkih konflikta u zapletu"⁷ može se svakako primeniti i na slike roda u ovom romanu. S jedne strane, imamo precizno predočene rodne razlike u okviru društvenog okruženja, s druge, titanska borba polova nadilazi sve materijalne interese. Hrana i vatra kao često prisutne slike sugerišu autentičnost pripovedanja i telesnost junaka, koji nisu eterične spodobе iz fantastičnih priča i legendi, ma koliko da su im životi predodređeni bajkolikim neumitnostima. Sve socijalne transformacije samo su površinske, jer Katarinina divlja priroda nije ukročena njenim preseljenjem u svet Traškros Grejndža, kao što ni Hitklifova mržnja nije stišana sticanjem materijalne i finansijske moći. Uopšte, sve usvojene vrednosti u romanu pokazuju se kao neadekvatna maska nagonске prirode.

Dijabolični Hitklif je neodoljiv, privlačan kao što je zlo uvek privlačno; posedujući jake emocije, on ih stvara i u drugima. "Njegova neumoljiva mržnja prema Lintonima je mržnja prirodno strastvenih ljudi prema onima koji bi da strast ulepšaju, moralizuju i pretvore u konvenciju", piše Dejčiz⁸, i tim rečima otvara mogućnost da rodne razlike posmatramo u okviru moralnih i socijalnih. Ne sukobljavaju se svetovi Katarine i Edgara samo na polju muških i ženskih principa, niti u sferi različitih socijalnih vrednosti: jaz između njih stvara se zbog različitog shvatanja ljubavi. Ipak, Edgarova ljubav prema Katarini biće dugoveka i postojana kao Hitklifova, i pokazati da razlike u senzibilitetu nisu presudne, a da se rodni konstrukti stvaraju negde van domašaja pojedinca, utičući na živote i sudbine bez mogućnosti bumerang efekta.

⁷ Emily Bronte, **Wuthering Heights**, Penguin Book, London, 1965, str. 10.

⁸ Ibid, str. 25.